

A FORZA ITALIA (OLASZORSZÁG)

Szabó Tibor

(tanszékvezető egyetemi docens,
Debreceni Egyetem, Politológia Tanszék)

ÖSSZEFOGLALÓ

Az 1992-es politikai „földrengés” után, az olasz politikai életben jelentős változások következtek be. Az úgynevezett „tangentopoli” megrázta az egész politikai rendszert. Ebben a helyzetben új politikai mozgalom jött létre, a Forza Italia (Hajrá Olaszország), amelyet a neves (és kétes hírű) vállalkozó, Silvio Berlusconi kezdeményezett. Ezt az olasz pártok válsága idézte elő, amelyben a hagyományos pártok közül sok el is tűnt. Berlusconi saját médiabirodalmát felhasználva jelentős befolyásra tett szert a politikai életben. Létrehozták a Forza Italia klubjait, amelyek megszervezték a volt kereszténydemokraták és egyéb jobboldali szavazók táborát. A populistá pártvezér, a többi jobboldali párttal, elsősorban az Alleanza Nazionaleval és a Lega Norddal szövetségben már 1994-ben kormányt alakított. A Forza Italia azóta is az egyik meghatározó politikai erő Olaszországban.

KULCSSZAVAK ■ Berlusconi ■ Olaszország ■ Forza Italia ■ olasz pártok ■ mediatizált politika

Az 1990-es évek elején Olaszország politikai rendszerében és ennek eredményeképpen az olasz társadalomban gyökeres változások mentek végbe. Bizonyos, később elemzendő körülmények következtében erőteljes bizalmi válság jelei mutatkoztak a „politikai párt” egésze irányában. Felbomlott az egész addigi politikai rendszer, természetesen megmaradt a demokrácia, de szinte kivétel nélkül eltűntek a régi pártok, diszkreditálódott az egész addigi politikai vezető réteg. Hirtelen, szinte egyik pillanatról a másikra új szereplők jelentek meg a politika színpadán, olyanok, akikről addig legfeljebb csak a szűk szakmai vagy családi kisközösség tudott. A professzionális politikusok ideje lejárt, teljesen új politikai osztály lépett színre, amely főként a politika iránt érdeklődő vállalkozói rétegből verbuválódott. S itt nem csupán a legismertebbekre (akár például Silvio Berlusconi) gondolunk, hanem a Parlament és a Szenátus szinte minden tagjára (kivéve az örökös szenátorokat).

Mi okozta ezt a földrengésszerű politikai változást? Hogyan került hatalomra Berlusconi? Hogyan hozta létre mediokratikus hatalmát? A politika és a gazdaság szoros összefonódásának ezt az eseményét szokás új olasz „anomáliának” nevezni. Ehhez szükséges röviden áttekinteni azokat a folyamatokat, amelyek ide vezettek.

ELŐZMÉNYEK

A gyökeres változásokhoz nem is olyan túl hosszú út vezetett. Ennek az útnak pedig az egyik központi szereplője az Olasz Szocialista párt főtitkára, első számú, ellentmondást nem tűrő vezetője, Bettino Craxi volt. Mindehhez hozzájárultak még olyan jelenségek, mint például az olasz gazdasági helyzet jelentős rosszabbodása, majd válsága, valamint azok a botrányok, pénzügyi visszaélések, amelyeket „csúszópénzbotrányoknak” (*tangentopoli*) nevezünk. Az is csak az 1990-es évek legelején derült ki, hogy Olaszország csak „korlátozott szuverenitású” ország volt az 1950-es évektől kezdve, annyira hatalmában tartották a külföldi (elsősorban amerikai) és hazai titkosszolgálatok.¹

A tranzíció évei: Craxi kormányai

Az I. Olasz Köztársaság néhány kezdeti koalíciós kormányát leszámítva 1948-tól fogva csak és kizárólag kereszténydemokraták alakíthattak kormányt (még ha a balközép kormányokba be is vontak baloldali, vagy középal pártokat), egészen 1981-ig.² Ekkor (a P2-es szabadkőműves páholy³ botránya után) rövid ideig a köz-tiszteletben álló történész, Giovanni Spadolini, az Olasz Republikánus Párt (Partito Repubblicano Italiano, PRI) vezetője lett a miniszterelnök (1981–82). Majd egy pár hónapos kormányválság után (a republikánusok kizárásával) újból kereszténydemokrata kormány alakult, Amintore Fanfani vezetésével, amely a következő év augusztusáig volt hivatalban.

Ekkor viszont fordulat következett be az olasz politikai életben, mert 1983. augusztus 4-én a szocialista párti Bettino Craxi alakíthatta meg első kormányát. Ez részben annak volt köszönhető, hogy egyrészt a köztársasági elnök, a 82 éves, nagytekintélyű szocialista Sandro Pertini legyőzve ellenszenvét, felkérte a kormányalakításra, másrészt a Kereszténydemokrata párt (a DC) népszerűsége csökkent és szavazóinak tábora 1983-ra 32,9%-ra apadt az 1979-es 38,2%-ról. Craxi második kormánya 1987. márciusáig tart, tehát több ideig tudott kormányon maradni, mint összes addigi elődje De Gasperi óta. Mi volt ennek a (látni fogjuk: felelős) sikernek a titka? Elsősorban az, hogy Craxi kormányát támogatták a tőkés és pénzügyi társaságok. Elsősorban is a FIAT elnöke, az örökös szenátor Gianni Agnelli. Talán azért is, mert Craxi keményen fellépett a munkások és a szakszervezetek újabb és újabb követeléseivel szemben. Másik támogatója a háttérből a konzervatív republikánus Ronald Reagan volt, az Egyesült Államok akkori, konzervatív elnöke.

Ekkor kezdődik az úgynevezett *pentapartito* korszaka, amikor a hatalmon öt, egymáshoz egyre jobban hasonlító párt (a kereszténydemokrata DC, a szocialista PSI, a szociáldemokrata PSDI, a republikánus PRI és a liberális PLI) osztozik. A *pentapartito* időszakában, főleg kezdetben voltak viták e pártok között, de a gazdasági helyzet kedvező fordulata, és az együttműködés akarata e vitákat lecsillapította.

A nemzetközi pénzügyi helyzet javulása, sőt fellendülése erőteljesen érezte hatását Craxi kormánya idején. Gazdasági téren egyre inkább sikereket könyvelhetett el magának. Amikor első kormányát megalakította, az infláció igen magas, 15%-os volt, neki sikerült a második kormányzása végére 10,6%-ra leszorítania. Az ízléses külsejű és dizájnos olasz áruk exportja, különösen a tengerentúlra, csaknem ötven százalékkal nőtt, a gazdasági növekedés üteme is felülmúlta az addigiakat, Craxi kormányzása végén már 2,8%-os volt. A fogyasztói társadalom, a „konzumizmus” éppen ekkor teljeseedik ki. Ennek ellenére nem tudott mit kezdeni a választásra és a segélyezésekre szánt hatalmas közkiadásokkal, ami még inkább növelte az államháztartás deficitjét. Még a kereszténydemokratákon is túltett a pult alatti pénz osztogatásával, „fű alatti” megegyezésekkel bizonytalan eredetű pénzügyi és vállalkozói rétegekkel. *Egyik támogatója, majd támogatója Silvio Berlusconi volt.*

Craxi kormányzása idején a *pentapartito* pártjai között, főleg az együttműködésük elején szinte már kezdett eltűnni az öt párt közötti különbség, amikor felosztották egymás között az érdekszférákat.⁴ A nagyvállalatok élére például saját, hozzájuk lojális emberek, általában politikusok kerültek, és csak 4%-ban voltak az üzemek élén szakértők. Ennek a Craxi-kormány végére az lett az egyik eredménye, hogy a növekvő, a hozzáértés hiányával magyarázható deficit elkerülésére egyre több vállalatot kezdtek el privatizálni. Ez viszont újabb és újabb konfliktusokat okozott az öt párt együttműködésében.

1984-ben, az európai parlamenti választások kampánya idején Padovában egy nagygyűlésen tartott beszéde közben meghalt az Olasz Kommunista Párt főtitkára, Enrico Berlinguer. Ez olyan együttérzési hullámot váltott ki az emberekben, hogy a választások idején minimális előnyre tett szert a PCI (33,3%) a DC-vel (33%) szemben. Igaz, hogy 1976-hoz képest most is egymillióval kevesebben szavaztak a baloldali pártra. Berlinguert a PCI élén az olasz ellenállás egyik központi alakja, Alessandro Natta követte egy négy éves időszakra.

Craxi vezetési stílusa igen erőteljes, mondhatni agresszív volt. Ezt saját hívei hívják „döntésképeségnek” is. Úgy viselkedett, mintha ő lett volna a köztársasági elnök, olyan hévvel kívánta megreformálni az olasz intézményeket. Viszont veszélyes pályát választott, amikor a politika és a gazdasági élet szereplőinek szoros szövetségét szorgalmazta. Később ennek tisztázása érdekében adnak ki ellene elfogató parancsot. Tény, hogy éppen ebben az időszakban jelent meg tulajdonosként az olasz ingatlan- majd később médiapiacra Silvio Berlusconi.

Mindenesetre a hagyományos demokratikus együttműködés utolsó fázisának főszereplője így Craxi lett. Kiváló politikai érzéssel rendelkező ügyes, ambiciózus és taktikus politikus, aki nem riad vissza végletes, olykor vakmerő megoldásoktól sem. Legalább három fronton teljeseedik ki politikai tevékenysége: egyrészt saját pártján belül, amit teljesen saját ellenőrzése alá von, másrészt a hatalmi pozíciók megszerzéséért a kereszténydemokratákkal, ami oda vezet harmadszor, hogy lassan megfordulnak az erőviszonyok Olaszországban úgy, hogy az Olasz Kommunista párt (a PCI) kénytelen elismerni a szocialista párt hegemon, vezető szerepét az országban.

A rendszer felbomlása (1987–1992)

1987-ben a new york-i tőzsde összeomlott, a gazdasági fellendülés időszakának hirtelen vége lett. A Szovjetunióban azonban már teljesen más események zajlottak, Mihail Gorbacsov hatalomra kerülése (1985) óta. Beindul a peresztrojka és a glasznosztj, megindul a nukleáris fegyverek leszerelésének folyamata, majd a „létező szocializmusok” válsága. Ez tulajdonképpen még kedvező is lehetett volna Craxi számára, de közben elindult néhány ügyészi vizsgálat pártja finanszírozásával kapcsolatban. S ez mindent megváltoztatott.

Rossz jel volt az is, hogy az 1987-es helyhatósági és politikai választásokon nagy volt a távolmaradók száma, ami Olaszországban, ahol „minden politika”, szinte elképzelhetetlen volt az I. Köztársaság idején. A rendszer instabilitása tekintetében és a változás felé mutató szimptomatikus jel volt, hogy 1987-ben beválasztották a parlamentbe a regionális jellegű Lombard Liga egy képviselőjét. A helyi, lombard identitású párt, valamint a Lega veneta már 1983-tól jelentkeztek a regionális választásokon. A jelenség még nagyobb meglepetést keltett 1990-ben, amikor a Lega, otthon Lombardiában 19%-ot nyert, 6%-ot Liguriában és Venetóban, 5%-ot Piemontban. A parlamenti politikai választásokon 1992-ben a Lega egyre nagyobb sikereket ért el. Ekkor még (utoljára) a Lega Nord volt az egyetlen alternatív erő a hagyományos pártalakulatokkal szemben. Szemben álltak a partitokráciával, bírálták a központi kormányt („Roma ladrona”, azaz „tolvaly Róma”), mindenféle állami centralizmus elutasítását (például az adófizetés megtagadását) akarták, föderalizmust, az ország három részre szakítását tűzték ki célul.

Közben a szélsőjobboldali ellenzéken belül kiéleződött a küzdelem az Olasz Szociális Mozgalom (az MSI) vezetéséért Pino Rauti és Gianfranco Fini között, és Riminiben 1990. január 11-én a szélsőjobboldali Rautit választották meg az MSI főtitkárának. Ez is befolyásolta a későbbi események menetét. Igaz, hogy a fiatal jobboldali politikus, Fini, hamarosan (1991. július 6-án) átveszi a párt vezetését.⁵ Ekkor még folytatja az MSI hagyományos politikáját, még 1992-ben is Mussolinit nevezi a „XX. század legnagyobb politikusának”, és a Marcia su Roma 70 éves évfordulóját nagy ceremóniával ünnepli meg. Lassan azonban átalakítja a párt ideológiáját, középre húzódik a pártpalettán.

1988-ban Achille Occhetto lett a kommunista párt főtitkára, aki 1990 márciusában bel- és külpolitikai okok (elsősorban a berlini fal leomlása) következtében megváltoztatja a PCI nevét és megalapítja a Baloldal Demokratikus Pártját (Partito Democratico della Sinistra, PDS). Az 1991. január 31-i kongresszus jóváhagyta a változásokat, és a sarló és kalapács helyett tölgyfa lett a szimbólumuk. Ugyanakkor (1989. december 12-én) kiválnak a pártból azok, akik nem kívánják feladni radikális baloldaliságukat, és létrehozzák a Rifondazione Comunista nevű (ma is működő) pártot, amelynek vezetője Armando Cossutta lett, 1993-tól máig pedig Fausto Bertinotti.⁶ Mindketten hirtelen abban a helyzetben találták magukat, hogy újra kellett definiálni saját identitásukat. A szimpatizánsok és a régi párttagok számára drámai helyzet teremtődött, a hagyományos pártmodell ugyanis nem lehetett már vonzó az új hazai és nemzetközi helyzetben.

1985 és 1992 között Francesco Cossiga volt a köztársasági elnök. Éppen ebben az időszakban vált egyre élesebbé az a válság a Szovjetunióban, melyet Gorbacsov kezdeményezett és a szovjet rendszer teljes lebontásához vezetett el. Ez a nemzetközi téren lejátszó esemény alapvetően befolyásolta az olasz demokrácia és pártrendszer átalakulását. Elsősorban azért, mert felkészületlenül érte az olasz politikusokat. Megindult a politikai „földrengés” Olaszországban.

A kereszténydemokraták, 1987, azaz a Spadolini–Craxi-zárójel után újból magukhoz ragadták a hatalmat. Először újból, immár hatodszor, Fanfani próbálkozik, aki egyszínű, szakértői kormányt alakít. Majd 1987-től újból a *pentapartitó*val próbálkoznak a kereszténydemokraták. Előbb Gorla, majd a DC főtitkára Ciriaco De Mita, s végül 1989-ben hatodszor Andreotti, majd hetedszer 1991-ben ugyanő lesz a kormányfő. A kereszténydemokraták újból szövetségest keresnek. Úgy látszik, hogy a PCI mindenképpen szavazatokat veszít majd, ezért a DC figyelme újból Craxi felé fordul. Milánóban egy lakókocsiban megállapodik Craxi, Andreotti és Forlani az új hatalmi felállásról.⁷

Több mint egy évig a „triumvirek” tartják ellenőrzésük alatt az olasz politikai életet. Ez azért sikerülhetett egy ideig, mert mind a baloldali, mind a jobboldali ellenzék saját programja, pártja és identitása öndefiníciójával volt elfoglalva. A triumvirek gyengesége a hatalom megosztása körüli vitában keresendő. Két poszt volt kiadó: a köztársasági elnöki és a miniszterelnöki pozíció. Jelölt pedig, a dolgok természeténél fogva, három. Hatalmas versengés indult meg. Andreotti a Quirinalét (a köztársasági elnöki posztot) célozta meg úgy, hogy előbb miniszterelnök lesz. A szintén kereszténydemokrata Forlani viszont esélyes volt elnyerni azonnal a köztársasági elnöki pozíciót. Craxi pedig újból a Palazzo Chigibe (a miniszterelnökségbe) szeretett volna jutni. 1990 nyarán az akkori köztársasági elnök, Francesco Cossiga, felhagyva a sűrű eminenciás szerepkörével, maga is beszáll a játékba, s a központi szereplők száma így négyre emelkedik.

1990. októberében tör ki a Gladio-ügy, egész Európában, így Olaszországban is a CIA által fenntartott titkos fegyveres, antikommunista szervezet ügye. A NATO titkos olaszországi katonai szervezetének dossziéját Andreotti miniszterelnök megküldi az ügyet vizsgáló parlamenti bizottságnak. Cossiga rögtön érzi, megtámadták, hiszen a hidegháború időszakában ő volt a Gladio szervezetének egyik atyja. Rögtön szembekerül tehát Andreottival (a miniszterelnökkel) és a PDS (a volt PCI utódpartja) főtitkárával, Occhettoval. Az utóbbi felségárulással vádolja meg a köztársasági elnököt, de az túléli a vádakat, mert egyrészt a társadalomban tovább élnek bizonyos nyugtalanságok a baloldallal szemben, másrészt Cossiga népszerűsége az utóbbi években annyira növekedett, hogy a közvélemény viszonyítási pontjává változott.

1991 áprilisában Olaszország egy fontos momentumhoz érkezett. Andreotti készült hetedik kormányát megalakítani. A republikánusok megtagadják vele az együttműködést, mert nem értenek egyet a posztok elosztásával. Ekkor felmerül az előrehozott választások ötlete is. A kormánypartoknak egy ideig tetszik az elképzelés, mert ezzel az ellenzékét újból kiszorítanák a hatalomból. Ráadásul a költségvetés nehéz helyzetben van a közpénzek könnyelmű elherdálása miatt.

Az 1990-es évet 147 ezer milliárd líra veszteséggel zárták, a kiadások 6 ezer milliárddal meghaladták a GDP-t, és a pénzügyi hiány addig sosem látott nagyságú, 1 millió 318 ezer milliárd volt. Problémaként jelentkezett az is, hogy Olaszországnak is alá kellett írnia a Maastrichti-szerződést az Unió monetáris politikájáról, amely előírta, hogy az Európai Közösség tizenkét államában a hiány a GDP 60%-át érheti csak el. Az előrehozott választások kiírását Cossiga sem ellenezte, Forlani és Craxi is mellette volt egy ideig. De kiderült, hogy a DC vezetői, saját egyéni karrierjük építése miatt, nem akartak előrehozott választásokat. Ekkor Craxi is eláll a terv mellől, abban reménykedve, hogy ő lesz Andreotti után a következő miniszterelnök. Az előrehozott választások azonban megmutatták volna, hogy milyen változásokat kíván a közvélemény. Mivel ezzel nem éltek, *nem észlelték a közelgő változások fenyegető viharát* sem.

Nem vették észre azt sem, milyen változásokat hozhat a kereszténydemokrata Mario Segni által kezdeményezett referendum az arányos választási rendszer egyik, igaz másodlagos, kérdésével kapcsolatban. A radikális párt vezetőjével közösen megfogalmazott kérdés az volt, hogy a szavazó a listán való szavazáskor megjelölhet-e több személyt is vagy sem. A szándék mögött egyértelműen az állt, hogy a lakosság politikai pártok hatalmi rendszeréről és annak bázisáról, az arányos választási rendszeréről mondjon véleményt. Az 1991. június 9-én tartott népszavazás eredménye meglepő volt. Craxi meggyőződésével szemben, aki azt hitte, hogy a szavazók távol maradnak az urnáktól, a választók 62,4%-a ment el szavazni és a leadott szavazatok 95,6%-a az egyetlen jelölt mellett állt ki. Segni ekkor az egész választási törvény megváltoztatását kezdeményezte, a többségi elv érvényesítése érdekében.⁸

A politikai szavazás hagyományos rendszerének megváltoztatását, a választók és a pártok új típusú kapcsolatát az is siettette, hogy új politikai tényező, a Lega Nord egyre hangsúlyosabb szerepet kívánt játszani Olaszországban. Ennek ellenére az 1992. április 5-i választások még nem mutatták egy végzetes földrengés jeleit. A pártok közötti erőviszonyok lényegében nem változtak. A másik jelentős tényező, a változások alapvető oka, a Tangentopoli kezdete sem érezte hatását még ekkor.

A „csúszópénz”-botrány, a Tangentopoli (tangente = csúszópénz) 1992. február 17-én kezdődik, amikor Milánóban az addig ismeretlen vizsgálóbíró, Antonio Di Pietro letartóztatja a Pio Albergo Trivulzio szálloda elnökét, a szocialista párti Mario Chiesát. A vád: egy hétmillió lírás csúszópénz elfogadása. A letartóztatás nagy visszhangot váltott ki, de Craxi igyekezett negatív hatását semlegesíteni. Már korábban, 1983-ban is volt Torinóban vizsgálat (és ítélet is) egy szocialista párti képviselő ellen, Craxi akkor kíméletlenül megtámadta a bírókat és az ügyészeket, hogy visszaélnek hatalmukkal.

Nem sokkal később, 1992. március 16-án Palermóban a maffia megölte az Andreottihoz közel álló kereszténydemokrata Salvo Lima parlamenti képviselőt. A kormányfő ezt annak tudta be, hogy harcot indítottak a szervezett bűnözés ellen. A letartóztatás és a gyilkosság már előre jelezték a kataklizmát, de egyelőre senki sem figyelt fel rá. Ekkor indult meg a „Tiszta kezek” („Mani Pulite”) akciója,

amely több éven át sok-sok tisztségviselő, vállalkozó és politikus letartóztatásához vezetett.

Tehát a Tangentopoli kezdetekor befejeződik egy korszak Olaszország politika-történetében és elkezdődik egy újabb, a most is folyamatban lévő II. Olasz Köztársaság. Idáig, 1946 óta, Olaszország, szinte egyedül Európában, 52 kormányt „fogyasztott el”. Nem sokkal ezután, két hónappal megbízatása lejárta előtt, lemondott köztársasági elnöki posztjáról Cossiga. Lemondóbeszédében a néphez fordult és a kormányforma radikális megújítására szólított fel. Az utódlásért elkecsereedett küzdelem indult Forlani és Andreotti között. A helyzetet a maffia „oldotta meg”: 1992. május 23-án merényletben megölik a maffiaellenes vizsgálóbíró, Giovanni Falconét, feleségét s kíséretét (ez a nagy felháborodást kiváltó *Strage di Capaci*).⁹ Két nappal később a konzervatív kereszténydemokrata Oscar Luigi Scalfaro került a székbe. Az új kormánynak már ő ad megbízatást.

A II. Olasz Köztársaság

A 'II. Olasz Köztársaság' terminus a francia politikai hagyományt követi, de sokak számára ez a fogalom az olasz viszonyokra nem alkalmazható, elsősorban azért, mert a csúszópénz-botrány nem hozta magával egy új alkotmány létrehozását, ami egyik legfontosabb feltétele az új köztársaságnak. A változások mégis alapvetően befolyásolták az egész olasz politikai rendszert, s ezért lehet mégis használni a fogalmat.

A politikai transzformáció időszaka (1992–1994)

Az új köztársasági elnök, Oscar Luigi Scalfaro 1992. június 28-án a Craxi által támogatott szocialista párti Giuliano Amatónak (1938, Torino) adott kormányalakítási megbízatást, aki a DC, a PSI, a PSDI és a PLI politikusaiból és főként szakértőkből állítja össze kormányát.

Az I. Olasz Köztársaság válsága azonban feltartóztathatatlanul haladt előre. Két tényező befolyásolja alapvetően e mozgást: egyrészt a Lega Nord egyre nagyobb sikerei a helyhatósági választásokon,¹⁰ másrészt pedig a milánói „Tiszta Kezek”-csoport akciói. Hónapok alatt több száz funkcionáriust és politikust vádolnak meg és idéznek bíróság elé korrupciógyanus ügyekben. A bírák, és ügyészek kezdeményezésére feltárul a politika és az üzleti élet bűnös összefonódottsága, valamint az új parlamentnek sok per és letartóztatás miatti ellehetetlenülése. Kiderült, hogy a csúszópénz (10%) minden akciónál szinte rendszeresítve volt bizonyos előnyök eléréseért cserébe. A jogtiprásnak ez a bevett formája, az illegális cselekmények szinte normává alakítása az 1980-as évektől (amikortól megnőtt a helyi önkormányzatok, junták szerepe) fokozatosan erodálta a rendszert.

1993. február 11-én Craxi már nem képes ellenállni a pártját ért, sokszor megalapozott, támadásoknak, és 16 év után lemond, megválnak a szocialista párt főtitkári

posztjától, ami egyúttal a párt rohamos válságát idézi elő. Craxit előbb Giorgio Benvenuto követi a nagyon megfogyatkozott párt élén, akit májusban Ottaviano Del Turco vált fel. Lemondása után Craxi politikusi pályája is rohamos hanyatlásnak indul, majd a bírósági felelősségre vonás elől Tuniszba, hammameti villájába menekül és ott is hal meg.

De más politikusok sem kerülhették el a felelősségre vonást. Erre az egyik „legjobb” példa a hétszeres volt miniszterelnök, Giulio Andreotti 1993-ban kezdődött pere. Ebben azzal vádolták meg néhány „bűnbánó maffiózó” vallomása alapján, hogy állítólag köze lett volna egy („túl sokat tudó”) újságíró, Mino Pecorelli meggyilkoltatásához. Hasonló vád alá helyezték a volt belügyminisztert, Antonio Gavát, akit a camorrával való szövetkezéssel vádoltak meg. Több miniszter (például Gorla és De Lorenzo) is lemondásra kényszerült a „tangentopolí” miatt. Az energia-konzern, az ENI akkori elnöke, Gabriele Cagliari, a börtönben öngyilkosságot követ el, Raul Gardini iparmágnás, a Ferruzzi-csoport elnöke szintén öngyilkos lesz egyik cége, az Enimont elleni vizsgálat megindulása idején. Ebben az esetben 20 milliárdos „támogatásról” volt szó, amin a DC és a PSI osztozott.

A „tangentopoliban” két leginkább érintett párt, a kereszténydemokrata és a szocialista párt kétféle reakció között ingadozott. Az első időkből támadták a bíróságokat. Amikor aztán, később kiderült, hogy a vádak megalapozottak és nincs mit csinálni, azt kezdték el hangoztatni, hogy ezek nem is igazán bűnök. Ez utóbbi magyarázatuk vagy azt hozták fel, hogy a csúszópénz csak egyeseket érint, s nem a pártot magát, vagy azt, hogy „csak” a párt számára loptak, azért, hogy a választási kampányt finanszírozzák. A védekezés az első esetben egyértelműen az egyén felelősségét és büntetését vonta maga után, a második esetben, a párt számára történő csalás, lopás esetében még tragikusabb, hiszen a demokrácia alapmechanizmusait érinti, és az egész társadalomra nézve katasztrófális következménnyel jár. Ez az erkölcsi válság különösen *megrázta a közvéleményt*.

Éppen ezért *döntő jelentőségű esemény* volt Olaszország politikatörténetében, hogy az 1993. április 18-án tartott referendumon megszavazták az új, *majdnem többségi* választási törvényt, majd augusztus 6-án véglegesen el is fogadták. Azért „majdnem többségi”, mert a baloldali RC és a jobboldali MSI még az arányossági elv fenntartása mellett érvelt. Így rendkívül bonyolult lett az olasz választási rendszer. A parlamenti képviselők 75%-át a többségi elv alapján, 25%-át (155 helyet) még ezután is a régi, arányossági elv alapján választhatják meg a szavazók. A választópolgárok két cédulát kaptak: az egyiket név szerint a képviselőjelöltre, a másikon a preferált pártra lehetett szavazni. Ezzel próbálták biztosítani a kisebb pártok bejutását a parlamentbe, hiszen lehetőségük összeszűkülte a 4%-os küszöb bevezetésével. Így is szükség volt a koalíciós megegyezéseknek az eddigiekhez képes sokkal jelentősebb szorgalmazására. Az európarlamenterek szavazásánál azonban megmaradt a tisztán arányossági elv.

A pártok válsága

Az 1993-as referendumon a polgárok egyértelműen megvonták bizalmukat a hagyományos pártoktól. Az a konszenzus, amit addig jórészt a közpénz átgondolatlan osztogatása, és bizonyos ideológiai ráhatás biztosított, most olvadni, sőt eltűnni látszott. A népszavazáson ugyanis a választók (82,7%-os elutasító szavazataránnyal) egyértelműen kinyilvánították véleményüket a korrupt „partitokráciáról”, a pártok addigi túlhatalmáról, valamint az arányos szavazási rendszerről. Ezeket hatalmas többséggel elutasították: 90%-os igent mondtak a pártok új típusú, átlátható finanszírozására. A szavazás során 29 millió olasz állampolgár fejezte ki akaratát az I. Olasz Köztársaság politikai-intézményi rendszerének és struktúrájának *radikális megújítása* érdekében.

A politikai „földrengés” talán annak is volt köszönhető, hogy most már, új pártok, illetve mozgalmak létrejötte (a Lega Nord és az Alleanza Nazionale) után, nem csak a kommunista párt volt az egyetlen alternatíva.

A Banca d'Italia volt elnöke, Carlo Azeglio *Ciampi* nem sokkal a sorsdöntő referendum után, 1993. április 28-án alakított kormányt, benne PDS-es (baloldali) szakértőkkel, és egy zöld képviselővel. Ez utóbbiak azonban, egy nappal később, a Craxi ellen indított eljárásnak a Szenátus részéről történt megtagadása következtében, kiléptek a kormányból. Ciampi kormánya, amely az olasz gazdaság megerősítését és rendbehozatalát tűzte ki céljául, 1994. január 13-ig volt hivatalban.

1993. június 23-án *megszűnt létezni az Olasz Kereszténydemokrata Párt*, a DC (ekkor Mino Martinazzoli volt a párt főtitkára). Három napra rá a volt párt maradék tagjaiból megalakult a Partito Popolare Italiano, Néppárt (PPI). Főtitkára Mino Martinazzoli lett. Ez az új pártalakulat azonban gyorsan kettészakadt, és így létrejött a Centro Cristiano Democratico, azaz a Demokratikus Keresztény Centrum, a CCD (majd Berlusconi szövetségese lesz a kormányalakításoknál). Később, 1995-ben újabb tagok válnak ki mindkettőből és létrehozták a Cristiani Democratici Uniti, az Egyesült Demokrata Keresztények pártját (CDU), amelynek főtitkára Rocco Buttiglione neves egyetemi tanár lesz. A PPI ebben a helyzetben semmiképpen sem tudta, bár nagyon szeretne volna, a mérleg nyelvét játszani.

Mivel különösen a hagyományos jobboldali pártok veszítettek szavazatokat, és éppen ezek szinte eltűntek a politikai palettáról, elképzelhető volt egy baloldali kormányalakítás és hatalomátvétel. Azért is, mert a „morális kérdésben”, a „tangentopoliban” a hagyományos baloldali pártok, így a PCI, de utódpartja a PDS sem volt érintve. Ekkor érezte a baloldali veszélyt az olasz jobboldal, amely hirtelen egyik évről a másikra vezéregyéniség nélkül maradt. Kapóra jött neki egy új, addig a vállalkozások terén működő személyiség, Silvio Berlusconi, iparmágnás és médiacézár, aki sikeresen kihasználta a pártoknak ezt a válságát, a politikai erkölcs elértéktelenedését.

BERLUSCONI PÁLYAFUTÁSA

Silvio Berlusconirol a legkülönbölegbb, sokszor egymásnak ellentmondó információk keringenek a saját hírcsatornáin és az ellenzéki médiában. Talán azért is, mert ötvenéves korára már hatalmas vagyonnal rendelkezett a szerény közalkalmazotti családból származó egykori fiatalember, aki kezdetben, a jogi egyetem elvégzése mellett bárzongorista és énekes volt tengerjáró luxushajókon, gyerekzsúrokon szó- rakoztató „művészként” működött közre.

A kezdetek és a médiabirodalom kiépülése

A milánói születésű Berlusconi most 70 éves. Igazi lombard jellemként írják le, aki ragaszkodik a tradícióhoz, becsületes, istenfélő. Merész dinamizmusát anyjától örökölte, könnyen alkalmazkodó képességét viszont maga alakította ki. Megnyerő modorra tett szert, már kiskorában szeretett tetszeni a közönségnek, amikor kisebb szerepeket vállalva szórakoztatta azt. A szaléziánus rendnél tanult, ahol elmélyedt a hitéletben és a teológiában. Hitbuzgalmáért még kitüntetésben is részesült. Egyúttal gyerekzsúrokon szerepelt, mint énekes és előadó, bárzongorista volt lokálokban és luxushajókon, repertoárjában Tino Rossi-, Gilbert Bécaud- és Ives Montand-dalok szerepeltek. Közben kisebb színházi kritikákat írt a Corriere della Serába. Lassan maga is meggyőződött róla, hogy mindenhez egyaránt ért. Első feleségétől kettő, második, harminc évvel fiatalabb színésznő feleségétől három gyermeke született. Ez a gazdasági birodalom kiépítése és működtetése szempontjából fontos. Maga 1961-ben végezte el a milánói állami jogi egyetemet. Szakdolgozatát a hirdetési szerződések jogi kérdéseiből írta. Ezzel egy hirdetési ügynökségtől kétmillió lírás ösztöndíjat kapott az állami alkalmazott szülőktől származó fiatal. Tulajdonképpen ezzel a pénzzel kezdi meg befektetéseit. Az egyetemen ismerkedik meg Marcello Dell’Utri-val, aki fő támogatója lesz a Forza Italia létrehozásakor.

A jogi egyetem elvégzése után Milánóban építetőkkel és bankárokkal (például Carlo Rasinivel, akinél Berlusconi apja alkalmazottként dolgozott) társulva építési telkek vállalkozásába, adás-vételébe kezdett. 1963-ban egy svájci ingatlanügynökséggel karöltve megalapítja az Edilnord SAS nevű építési céget. 1964-ben nagy- szabású építkezésekbe fog Milánó külvárosában, Brugherióban a saját maga által megvásárolt területen. Ebből a vállalkozásából 1000 lakást sikerül eladnia. A fiatal vállalkozó hatalmas befektetett tőkéjének eredetét sokan megkérdőjelezték, és visszaélésekkel gyanúsítják. Ekkor azonban már olyan vagyonnal rendelkezett, amely segítségével 1973-ban hatalmas földterületen családi villát vásárol magának a később még jelentős szerepet játszó Arcoréban.

Már az 1970-es években érdeklődött az iránt, hogy tevékenységét hogyan lehetne a média világa felé kiterjeszteni. Éppen akkor a kedvező törvényi módosítás lehetővé tette Olaszországban a RAI mellett helyi televíziók létrehozását. Berlusconi az elsők között volt, aki 1978-ban egy helyi kis kábeltelevíziót alapított Telemilano néven. Az újabban napvilágra került adatok szerint éppen ekkor, 1978-

ban lépett be a P2 szabadkőműves páholyba, számos titkos (és tegyük hozzá: piszkos) ügyet kitervelő illegális társaságba.¹¹

Nem sokkal ezután lehetővé vált a kereskedelmi televíziózás országos szinten is, így 1978-ban Olaszországban már majdnem ötszáz kábeltévé működött. Berlusconi volt az első, aki élt ezzel a számára ragyogó lehetőséggel és a Telemilanóból Canale 5, az egyik legnézettebb kereskedelmi televízió lett (itt adták nagy nézettségi mutatókkal a Dallas című amerikai sorozatot). Az országos közszolgálati televízió így elveszítette egyeduralmát. Ez egyrészt annak volt köszönhető, hogy barátja, a szintén milánói érdekeltségű Bettino Craxi volt már ekkor az Olasz Szocialista párt teljhatalmú főtitkára, másrészt Berlusconi korán felismerte azt, hogy (mivel nem volt korlátozva) a televíziós hirdetések óriási hasznot hajtanak. Végül pedig annak, hogy szerződtette a csatornához az amerikai-olasz tévéstárt, Mike Bongiorno-t, aki amerikai típusú műsorokat kezdett meghonosítani Olaszországban. A sikeres *presentatore* tevékenységének köszönhetően végeláthatatlan sorban következtek a tévében a felszínes talk-show-k, a quizek és a tele-shoppingok.

Ekkor Berlusconi már televíziós monopóliumra tört. Ennek egyik fontos állomása az 1980-as *Mundialito*, a kis foci-világbajnokság közvetítésének a joga, és az akörüli vita és verseny volt. Az Uruguay, Argentína, Brazília, Németország, Olaszország és Hollandia mérkőzéseinek élő közvetítési jogát hatalmas propagandahadjárat után Berlusconi nyerte el. A propagandakampányban a Corriere della Sera, a Gazzetta dello Sport országos napilapok (amelyek akkor a P2-es szabadkőműves páholy befolyása alatt dolgoztak), valamint az időközben Berlusconi kezébe került Il Giornale vettek részt.

Riválisa volt az olasz piacon Edilio Rusconi, aki annak idején a televízió hatalmával is vetekedő „szívsajtó”, a képes pletykalapok (mint például a hatalmas Gente-birodalom) tulajdonosa volt. Ebből a hatalomból táplálkozott Rusconinak az a tőkéje, amivel 1982-ben elindította az Italia 1 nevű országos tévécsatornát saját tevékenysége és kiadványai publikálására. Ez nem volt sikeres, mert nem hozott tulajdonosának elegendő profitot. Így Rusconi tárgyalásokat kezdett egy másik tévécsatornával, a szintén fiatal Rete 4-val (a Mondadori kiadói csoport tulajdonával) arra, hogy az vásárolja fel az Italia 1-t. Ekkor lépett közbe Berlusconi, aki nem csak az egyiket, hanem egyúttal a másikat is felvásárolta. Ezzel egy időben több más, jól eladható újságot is megszerzett magának. Ezzel a kiépült média-birodalmával Berlusconi egyre hatásosabban, a populizmus minden eszközét felhasználva volt képes befolyásolni az olasz politikai eseményeket is. Meghívott televízióiban mértékadó politikusokat, értelmiségieket, akik más véleményeket hangoztathattak nagy számban ezeken a csatornákon, mint a közszolgálati RAI-ban. Amikor pedig 1984-ben a Berlusconi-televíziók működését a bíróságok felfüggesztették, Craxi (aki időközben miniszterelnök lett), londoni útját megszakítva hazatért, összehívta a minisztertanácsot és elrendeltette a tévék újbóli szabad működését. Eközben az Olivetti tulajdonosa, Carlo De Benedetti vált Berlusconi fő riválisává, aki a Mondadori kiadó tulajdonosa is volt egyben. Különböző manőverekkel Berlusconi elérte, hogy De Benedetti lemondott a La Repubblica és az Espresso című hetilap megvásárlásáról, ellenben Berlusconi tulajdonába kerültek a Panorama és az Epoca

című rendkívül befolyásos és közvélemény-formáló hetilapok. Lassan pedig felvásárolta a Mondadori és az Einaudi könyvkiadó-birodalmakat és számos kisebb kiadót (Le Monnier, Electa Napoli stb.). Emellett felvásárolta még a Standa nevű országos kereskedelmi hálózatot, amit később továbbadott az Oviessa cégnek, valamint az Euromercatót, amit eladott a Carrefournak.

Ezeket a pénzügyi tranzakcióit a legjelentősebbé vált olasz finansziális holding, a *Fininvest* részvénytársaság intézte. Ezt már korán, 1978-ban létrehozta, de mára teljesedett ki tevékenysége. Ma elsőszülött lánya, Maria Elvira Berlusconi a részvénytársaság elnöke. A *Fininvest* egyesíti magában a Berlusconi-birodalmat. Bele tartozik a *Mediaset* nevű televíziókat összefogó birodalom és hirdetőcég (*Publitalia 80*), a Mondadori kiadóbirodalom, a *Mediolanum* nevű bankszektor, a *Medusa* nevű filmhálózat, és a Milan labdarugó csapata.¹² Az utóbbi kettő kivételével az összes többi szerepel a tőzsdén.

Példaként és Berlusconi pénzügyi hatalmának illusztrálásaként elmondjuk, hogy csak a *Mediaset* majdnem 6000 alkalmazottat foglalkoztat, éves forgalma 3,6 milliárd euró. A többi cégével együtt Berlusconi több tízezer olasz munkást és alkalmazottat foglalkoztat. A nevezetes Legge Mammí 1990-ben (a republikánus Oscar Mammí képviselő által benyújtott és a parlament által elfogadott törvénytervezet) véglegesítette és törvényesítette Berlusconi „médiokráciáját”, szinte egész Olaszországra kiterjedő politikai, kulturális és jelentős gazdasági befolyását. Gazdasági tranzakciói azonban nem mindig voltak jogilag védhetőek, ami miatt számos pert indítottak ellene.¹³

A Forza Italia létrehozása és működése

Mint az egyik leggazdagabb olasz vállalkozó, érdeklődéssel figyelte azt a politikai „földrengést”, ami az 1990-es évek legelején végbement Olaszországban. 1993 nyár végén leghűségesebb tanácsadói (Gianni Letta és Fedele Confalonieri) még azt mondták neki, hogy ne lépjen politikai pályára, de Berlusconiiban már meggyökeresedett a meggyőződés, hogy a pártok fragmentációja következtében előállott válságot meg kell állítani. Különösen vonatkozott ez a baloldali pártok várható megerősödésére és előrenyomulására. Már esetleges szövetségesekben is gondolkodott. Ezek közé tartozott az Olasz Néppárt (a Kereszténydemokrata párt utód-pártjának) főtitkára, Mino Martinazzoli, aki tisztán jött ki a megelőző négy évtized politikai csatározásaiból. Szövetségesei közé számította Mario Segnit, a mérsékelt katolikus volt miniszterelnököt, valamint Pierferdinando Casinit, a CCD főtitkárát is. Leginkább azonban az új párt, az *Alleanza Nazionale*, a Nemzeti Szövetség (AN) főtitkárára, Gianfranco Finire számított. Berlusconi nevezetes, elhíresült bejelentései közé számított, hogy egy váratlan újságírói kérdésre, hogy Róma két polgármester-jelöltje, Fini és a baloldali Francesco Rutelli közül kire szavazna, habozás nélkül azt mondta: „Fini-re szavaznék”.¹⁴ Ezzel csak az volt a probléma, hogy akkor még Fini a neofasiszta Olasz Szociális Mozgalom ideológiájában gondolkodott. Számára elfogadható volt a fasizmus, Mussolinit tartotta a XX. század

legjelentősebb olasz politikusának, tagadta a holokausztot. Berlusconi azonban mindennél fontosabbnak vélte a baloldal megállítását, és ennek érdekében vállalta, hogy ezért a kijelentéséért minden oldalról keményen bírálják. Ekkor azonban taktikát változtatott, és az üldözött politikus pózát öltötte magára.

Egy másik, ezúttal gazdasági probléma is nehezítette politikába való bekapcsolódását. Már az 1990-es évek legelejétől kezdve az ügyészség Milánóban, Torinóban és Rómában vizsgálatot indított ellene a tőkéjét (egy milliárd líra) jóval meghaladó adósságai (hét milliárd líra), közfunkcionáriusoknak juttatott feltételezett csúszópénzei, a Publitalia meghamisított számlái, a televíziói kétes finanszírozása miatt. Ezek kivédésére ügyvédek seregét tartotta és tartja fenn magának, de a perek sora azóta is folyamatban van.

Mindez nem akadályozta meg, hogy az 1994. márciusi választások előtt, január 26-án egy kilencperces, előre felvett beszédet tartson arról, miért fog bekapcsolódni az olasz politikai életbe. Jól kiszámított, meghatódott, elérzékenyült hangon kezdte beszédét: „Szeretem Itáliát. Itt vannak gyökereim, reményeim, jövőm. Itt tanultam meg apámtól és az élettől mesterségemet, a vállalkozást [...], ez tette lehetővé számomra, hogy jó dolgokat tegyek magamnak és a családomnak [...] Itáliának még soha sem volt annyira szüksége, mint most olyan emberekre, akiknek helyén van a fejük, biztos tapasztalattal rendelkeznek, képesek segíteni rajta, képesek működtetni az államot. Azért, hogy a rendszer működjék, elengedhetetlen, hogy a baloldallal szemben álljon fel a szabadság pólusa, amely képes magához vonzani a tiszta, okos, modern ország legjobbjait.” Retorikus fogásokban bővelkedő beszéd volt ez. A nyugati demokrácia, a neoliberalizmus és a katolikus világ ideológiáján alapuló „új gazdasági csodát” ígért az olaszoknak, megválasztása esetén pedig „egymillió új munkahelyet” rövid határidőn belül.

Mindez az optimista és populistá szöveg abban a válságos olasz politikai és gazdasági helyzetben hangzott el, amikor egymás után hoztak ítéletet a bíróságok a csúszópénzbotrány ügyében miniszterek, magas beosztású állami- és pártfunkcionáriusok, gazdasági szakemberek ügyében (sokan a szegénytől öngyilkosok lettek), amikor a régi pártok iránti bizalom nemcsak megingott, de el is veszett, amikor a gazdaság újból hatalmas mélypontra jutott és az állami alkalmazottak béreinek kifizetését is veszély fenyegette. Egy sikeres (vagy sikeresnek vélt) vállalkozótól, aki tetteivel bizonyította a köznép számára, hogy van lehetőség a felemelkedésre, mindez rendkívül hihetőnek tűnt. Az olasz átlagos választók számára, akik a család, a piac és az egyház hármásában tudtak jól eligazodni, az is szimpatikus volt, hogy Berlusconi, már ekkor is, de ezután még inkább nyílt anti-kommunizmusba csapott át, amikor „kommunista veszélyt” emlegetett.¹⁵ Mindezt a vállalkozók lendületességével, dinamizmusával, meggyőző erejével és jellegzetes mosolyával tette.

Ekkor, a Ciampi-kormány lemondása után nem sokkal, 1994. január 26-án tette Berlusconi nevezetes, azóta is sokszor idézett kijelentését: „Scendo in campo”, azaz, „pályára lépek”. Nem volt szokatlan tőle, a Milán labdarugó csapatának tulajdonosától ez a fociból kölcsönzött kifejezés. Szándékában állt, hogy az addigi politikai stílussal, hagyománnyal szemben új politikai alternatívát teremtsen. Ehhez

teljesen új nyelvezetre is szüksége volt. Őt kezdettől fogva, különösen a politikai baloldalról csak egyszerű „menedzsernek”, vállalkozó politikusnak vagy még inkább politikus vállalkozónak tartották. Fellépése annyira szokatlan volt a politika már több évszázada kifinomult olasz világában, hogy – és ez sikerének egyik titka – nem is vették komolyan a Cavaliere (a munka lovagja) politikai ambícióit. Igazából nem is tudták, mit akar. Mario Segni ex-miniszterelnök kijelentette: „lehet, hogy hasonlóan gondolkodik, mint én, de nem ismerem elképzeléseit, meg nem is nagyon érdekelnek”. A baloldali Partito Democratico di Sinistra vezetője, Massimo D'Alema „vidékieknek” nevezte, akinek rosszak a tanácsadói és „jobb, ha vesztég marad, úgy is kevés szavazatot kap. Nem vagyunk tán Brazíliában”.

Berlusconi azonban nem érdekelték az őt ért bírálatok. A politikai helyzet átszervezéséhez nagy vállalkozó kedvvel, agilitással, módszeresen és megszállott precizitással kezdett neki. Létrehozta a Forza Italiát, mégpedig cégének, a Publitaliának a helyi szervezeteiben, helyiségeiben. Tudta, hogy a hagyományos pártforma teljes mértékben diszkreditálódott az olasz választók és a közvélemény előtt. Ezért 1994 elején laza szervezetek létrehozására hív fel a jobboldal megmentéséért és természetesen, saját politikai karrierje sikeréért. A Forza Italia előzményei már egy évvel korábban megjelentek. A kormány- és pártválság megoldására már 1993. június 29-én is gondolt Berlusconi, amikor Milánóban, egy ügyvédi irodában, neves szabadfoglalkozású értelmiségiekkel, hozzá közel álló, a Fininvestben dolgozó munkatársakkal együtt „*Hajrá Olaszország! Szervezet a jó kormányzásért*” néven szabad társulást hoztak létre. 1993. október 16-án a Mondadori kiadó által megjelentetett hetilap, az Epoca címlapján hozta a „Hajrá Olaszország Klubok” logóját. Belül hosszú interjút közölt a hetilap Berlusconival, aki tagadta, hogy egy új olasz párt első szekciójáról lenne szó. Az ötlet viszont a Milán labdarugó csapat klubjainak laza megszervezését idézi. Egy szupermarket megnyitásakor, 1993. november 23-án kijelenti: „hogya a mérsékelt közép nem tudna újjászerveződni, nem tehetném meg, hogy ne avatkozzam be közvetlenül” a politikába. December 9-én megnyitja az első Club di Forza Italiát, és december 15-én felavatja a mozgalom székhelyét. Mára kiépült a klubok országos hálózata. Egy városban akár több klub is lehet, de országos szervezetüket az Országos Iroda működteti, amelynek vezetője ma Guido Possa képviselő. Az új pártszerű alakulat (de kifejezetten nem párt, hanem gyűjtőmozgalom!) végül is 1994. január 18-án alakul meg Movimento Politico Forza Italia néven. Székhelye Rómában van, abban az épületben (talán a folyamatosságot is érzéketetve), amely a Don Luigi Sturzo által még 1919-ben alapított Olasz Néppárt székháza volt (Via dell'Umiltà, 36).

Ezután Berlusconi még nagyobb szervezőmunkába kezd a közelgő választások megnyerése érdekében. Felhasználja saját médiái tanácsadói által jól megformált politikai üzenetei választópolgárokhoz való eljuttatására, régi vágású ígéretős, populista demagógiáját az „egymillió új munkahelyről” egy „csendes és munkás miniszterelnök” részéről. Sokan elismeréssel, csodálattal, sokan kételkedéssel fogadják „pályára lépését”. A kétkedők legfőbb kifogása az, hogy a demokrácia működését veszélyezteti a média hatalom (és egyáltalában a liberális gazdasági hatalom) és az esetleges politikai hatalom összekapcsolódása.

A párt (nevezzük így feltételesen) már a többi új olasz párthoz (elsősorban a regionális jellegű Lega Nordhoz) képest is *újszerű*, amennyiben szervezeti felépítése eltér a hagyományos pártokétól. A „pártfőtitkár” helyett itt „elnök” (Berlusconi), „országos vezetőség” helyett „elnöki bizottság” áll. Nincs „országos gyűlés” sem, hanem csak „tagok gyűlése”. A tagság 100 ezer líra volt, amiért cserébe a párt himnuszát kapták a tagok cserébe. Nincs községi vagy városi szekció sem, csak megyei képviselvek és a római központ, ami nem azonos a klubokat koordináló szervezettel, amely Milánóban van.

Mivel a Forza Italia első és legjelentősebb tagsága Berlusconi vállalataiból, üzemeiből, médiáiból verbuválódott, gyakran nevezik „pártgyárnak” vagy „személyes pártnak”, ahol az elnök iránti hűség és elismerés a taggá válás első kritériuma. A pártban az elnök szavát kell mindenben követni. Ezt kiegészíti az a csapat, amely vele dolgozik. Elsősorban is Giulio Tremonti, aki 2001 és 2005 között gazdasági miniszter is lett, Claudio Scajola, akit belügyminiszternek nevezett ki és Carlo Vizzini, aki most az elnökhelyettes a pártban. Az országos tanács elnöke az 1994-ben igazságügyi miniszternek kinevezett Alfredo Biondi. A párt országos koordinátora és szóvivője Sandro Bondi. Mind-mind új ember a politikában.

Berlusconi tanácsadói segítségével sokat merített az USA politikai elképzeléseiből, ami az eddigiekből is látszott már. Országos értekezletüket, amit például „convention”-nek neveznek, 1994. február 6-án Rómában tartották, amerikai jellegű külsőségekkel. Ettől azonban az amerikai elemzők szerint az különbözteti meg, hogy a baloldalnak alig volt esélye nézetei kifejtésére a Berlusconi-televíziók hirdetési dömpingjei mellett. Berlusconi Rómában tartotta első beszédét, mint politikai „leader”. Már ekkor kialakította kommunikációs stratégiáját. Berlusconi mindig egyszerű nyelven beszél. Kiválaszt néhány rövid szlogent. Az 1994-es választások előtt például ezeket: „Megváltoztatni Itáliát”, „Biztosabb városokat”, „Jó munkát neked is”, „Segíteni azokon, akik hátramaradtak”, „Jövőt építő iskolát”, „Kevesebb adót mindenkinek”, „Méltó nyugdíjakat”, „Nagyobb tiszteletet és szeretetet a természetnek”, „Kezdeményező miniszterelnököt, aki modernizálja az államot”, „Barátságos elnököt, aki segít a leszakadókon”, „Munkás elnököt, aki megváltoztatja Itáliát”, „Vállalkozó elnököt, aki nagy műveket alkot”, „Az örökbefogadás legyen egyszerűbb”. Politikai stílusához tartozik, hogy ezeket az egyszerű mondatokat, szavakat sokszor és a legkülönbözőbb helyeken mosolyogva elismétli. Egyik fő és magabiztos kijelentése például ez volt: „Érték hozzá” (*“Io ho la competenza”*).

Rámenős politikája 1994-ben sikert hozott. Az 1994. március 27-28-i választásokon a Forza Italia a győztes párt lett megszerezte az összes szavazatok 21%-át. Igaz, nem sokkal marad el tőle a baloldali PDS, amely a szavazatok 20,4%-át kapta. Ez azonban mégis vereségnek számított a túlságosan is magabiztos baloldali párt számára.

Az új olasz választási rendszer következtében a pártok eleve pártszövetségekben indulnak a választásokon, ha sikert akarnak elérni. A jobbközép pártok Északon a Szabadságjogok Pólusát (Il Polo della Libertà) hozták létre, amelyben a Forza Italián kívül egyrészt a Lega Nord, másrészt a Casini vezette CCD in-

dult más kisebb pártokkal együtt, Délen pedig a Forza Italia mellett a CCD és az Alleanza Nazionale, a Fini vezette új jobbközép párt indult Jó Kormány Pólusa (Polo del Buon governo) néven. Ők így összesen 43%-ot szereztek a parlamentben, míg a baloldali pártszövetséghez tartozók, az úgynevezett „Progresszisták” (PDS, Rifondazione Comunista, Rete, Verdi és egy újjáalakult kis szocialista párt) összesen 35%-ot szereztek. A pártszövetségen kívül indult pártok (Olasz Néppárt és a Segni Paktum) egyértelműen vesztek.

A kormányalakítás a győzelem ellenére sem volt könnyű feladat a jobbközép pártok számára.¹⁶ Berlusconi tudta, hogy ki kell békítenie a két egymással szembenálló, szinte kibékíthetetlen jövőbeli szövetségését, a Lega Nord vezetőjét, Umberto Bossit és az Alleanza Nazionale vezetőjét, Gianfranco Finit. Hiszen ezek személyes összeférhetlensége volt a fő oka, hogy Északon és Délen más-más pártkoalíció indult a választásokon. Az előbbi nem akar „összeállni fasisztákkal”, az utóbbi nem szíveli Bossi durva stílusát, aki a februári helyhatósági választásokon hatalmas sikert aratott Északon. Berlusconinak egyelőre sikerült a vállalkozás. A három párt együtt indult a kormányzásnak. Így május 10-én, Berlusconi mind a parlamentben, mind a szenátusban többséget kap, és május 14-én jobbközép kormányt alakít. Ámde rögtön szembetalálja magát minden hagyományos koalíciós kormány összes problémájával. Ebben az esetben a „triumvirátus” (Berlusconi, Bossi, Fini) elképzelései jelentősen megoszlanak abban a kérdésben, vajon mit kövessenek: a prezidencializmust, a föderalizmust vagy a liberalizmust. A krízis új scenáriói nyílnak meg, mert hatalmasak a kormányzó pártok közötti érdekkülönbségek. Így a közös kormányzás nem tart sokáig. Megeléjelve, hogy véleménye szerint nem választási győzelmének megfelelően bánnak vele és pártjával („pedig” kidolgoztatta Olaszország három részre szakításának és föderalizmussá alakításának tervét is), Umberto Bossi és a Lega Nord kilép a kormányból, felbomlik a hármas koalíció, s így Berlusconi 1994. december 22-én kénytelen lemondani miniszterelnöki megbízatásáról.

A PÁRTALAKÍTÁS LEHETŐSÉGE ÉS A SIKER TITKA

Mi tette tehát *lehetővé* az új párt (pártok) létrejöttét Olaszországban?

1. Elsősorban is az olasz közvéleménynek. a negyven éves politikai kultúrából, stílusból való *kiábrándulása* Ezt jelezte már a választási rendszer megváltoztatását támogató elsöprő szavazati arány.

2. Ehhez társult az az *erkölcsi válság*, amelyet a csúszópénzbotrány hozott a felszínre. Ekkor szembesült az olasz közvélemény azzal a hatalmas *korruptiók polip-pal*, amely átfogta és fogva tartotta az egész olasz társadalmat.

3. Az erkölcsi válság egyúttal *politikai válságot* hozott a felszínre, amelynek igaz, nemzetközi összefüggései is voltak (a „berlini fal leomlása”-jelenség). Ez abban állt, hogy Olaszországban újból, sikeres pártot „párt” néven nem lehetett létrehozni. Ez az egyik magyarázata a „Hajrá Olaszország” mozgalom kifejezésnek. A pártok *túl-hatalmát*, az egész társadalmat átfogó jellegét megeléjvelte az olasz közvélemény.

4. Az újonnan szerveződő mozgalmak, „pártok” szervezeti felépítésükben is eltértek a hagyományosaktól. Teljesen új vonása az olasz pártrendszernek és választási rendszernek, hogy sikeresek *csak a pártszövetségben induló pártok* lehetnek.

5. Rendkívül lényeges volt a bírák és az ügyészek fellépése, akik a politikai szándéktól függetlenül maguk kezdeményezték, a visszaélések kivizsgálását. A pártoktól független bírói és ügyészi szervezetek az olasz demokrácia alapjait biztosították, még akkor is, ha közülük számosan életükkel fizettek fellépésükért. Minek volt köszönhető Berlusconi és pártja győzelme, a *siker*?

1. Mindenekelőtt kétségkívül annak a gazdasági háttérnek, gazdasági erőnek, amivel a Forza Italia elnöke rendelkezett. Ez a médiabirodalom kiépítésével és potencialitása érvényre juttatásával teljesen egyenlőtlené tette a hatalomért és a kormányzásért folyó küzdelmet. A baloldal ugyanis szinte ki volt zárva a közvéleményt lényeges mértékben befolyásolni képes médiából. Berlusconi gazdasági és politikai hatalmának összefonódását a politológiai szakirodalomban már sokan „olasz ügynek” (*caso italiano*), olasz helyzetnek nevezik, amely növeli azt az anomáliát, amivel a Kereszténydemokrata párt és jobboldali szövetségesei negyven éven át kiszorították a hatalomból a baloldali pártokat.

2. Berlusconi sikerének másik fontos eleme éppen ez: újból kiélezte a bal és a jobboldal közötti különbséget azzal, hogy nyíltan a jobboldali erők összekovácsolójaként és egyúttal antikommunistaként lépett fel. Ezzel a választókat döntési helyzetbe kényszerítette: vagy a jobboldalra, vagy a baloldalra szavaznak. A középpártok szinte eltűntek, miközben magát a médiában igazi populistaként jobbközépre helyezte.

3. A hagyományos olasz politizálási stílus kompromisszumos jellegű volt: Berlusconi ezt is meg akarta szüntetni, ami számos (olykor felesleges) konfliktust okozott. „Bátor” és „határozott” fellépése megakadályozott mindenféle kompromisszumot bal- és jobboldal között.

4. Egy következő tényező Berlusconi kommunikációjában, kifejezetten populistai jelszavaiban keresendő. Ennek is központi eleme a jelentős, minden társadalmi és jövedelmi rétegre kiterjedő adócsökkentés, és a tömeges (egymillió) új munkahely teremtése volt. Ezeket az ígéreteit természetesen, már csak a rendelkezésére álló rövid idő miatt sem volt képes megvalósítani.

5. A szociális érdekek, a leszakadók támogatása, a pénzosztogatás középpontba állítása fontos eleme volt a születő Forza Italia politikájának, amit a közvélemény mindig szívesen elhisz.

6. Emellett Berlusconi nem feledkezett meg az olasz átlagpolgár értékeinek (elsősorban a családnak, a katolikus vallásnak) az állandó emlegetéséről.¹⁷ Ezzel függ össze az, hogy az ideológiai motívumok, különösen az antikommunizmus újból megjelent az olasz politizálásban.

7. Ezt azzal is el lehetett érni, hogy a Forza Italia megjelenésével olyan új személyiségek jelentek meg az olasz politika színpadán, akikről addig sosem hallott a politizáló olasz közvélemény. Ezek általában a vállalkozások világából tódultak be a politikába, és egy teljesen új, sikerre orientált, versengő (és nem kevés konfliktust generáló) politizálási stílust szerettek volna meghonosítani. Ennek természetesen

sok eredménye, de egyúttal sok negatívuma is volt, hiszen a politika sajátos viszonyrendszer, sajátos terminológiával, amit az újonnan jöttek nemigen ismertek. Ez sok ironikus megjegyzésre adott alkalmat a szakpolitikusok részéről. Berlusconi ezeknek azzal vágott vissza, hogy azoknak „még rendes szakmájuk sincs”.

8. Ezzel együtt, ő maga is szimplifikálta, jelentősen leegyszerűsítette a politika jelenségeit, és ez a leegyszerűsítés újabb, sok felesleges, elkerülhető vitát váltott ki az olasz közvéleményben. Nem is beszélve azokról az elszólásokról, szándékos, az elterelő manővereit szolgáló kijelentéseiről (mint például, hogy „én még pápa is lehetnék”, olykor pedig Napóleonhoz vagy Jézus Krisztushoz hasonlította magát, legutóbb szardíniai villájában tűzhányót rendeztetett be magának), amik olykor nevetésgés színben tűntették fel az olasz miniszterelnököt (olykor az egész olasz politikai osztályt) otthon és külföldön egyaránt.

9. A győzelemhez azonban (végül is, de nem utolsó sorban) hozzájárult Berlusconi sikerorientált gondolkodásmódja, amit a gazdasági életben már (szó szerint) kamatoztatott. A médiacezár figyelt arra, hogy magáról azonban összességében véve olyan kép alakuljon ki az olasz közvéleményben, hogy a miniszterelnök, a Forza Italia elnöke határozott, de barátságos, mosolygós, sikeres átlag olasz ember.

Mindez nem feledtetheti, hogy politikai ellenfelei egész könyvet állítottak össze azokból a valós elszólásokból, „hazugságokból”, amelyek Berlusconi eddigi politikai pályáját végigkísérték.¹⁸

Az I. Berlusconi-kormány után Olaszországban a firenzei kiskereskedő-családból származó közgazdász, bankár, Lamberto Dini kap kormányalakítási megbízatást 1995. január 17-én. Volt már kincstárügyi miniszter Berlusconi kormányában, és majd külügyminiszter lesz a baloldali Romano Prodi-kormányban. Igazából ő pénzügyi szakember, de mindenesetre megtettesíti Olaszországban az úgynevezett *transzformizmus* (az átjárhatóság) jelenségét.¹⁹ Sikeres munkát is végzett, hiszen az év folyamán független szakértői kormányával sikerült megakadályozni az olasz gazdasági és politikai válság súlyosbodását.

Berlusconi még további két kormányt alakított és hetvenévesen is igen aktív. Sok körülötte a bizonytalan és talán jogszerűtlen esemény, de ennek ellenére ma is, a Prodi-kormány sok, megkérdőjelezhető kezdeményezése okán, meghatározó alakja az olasz politikai életnek.

JEGYZETEK

¹ Erre jó példa a Gladio (Kard) nevű, az amerikai CIA által az 1950-es évektől Európa több országában, így Olaszországban is működtetett titkos fegyveres társaság, amelynek létezéséről csak az 1990-es évek elején (tehát éppen az általunk tárgyalt időszakban) derült fény. A Gladio-szervezet célja akár fegyveres úton is megakadályozni a baloldali, kommunista pártok hatalomra jutását ezekben az országokban.

² Ezt a folyamatot egy nagyobb perspektívában jól mutatja be Paul Ginsborg: *Storia d'Italia dal dopoguerra a oggi. Società e politica 1943–1988* (Torino, 1989, Einaudi) című könyvében.

³ A Propaganda Due, közismertebb nevén P2-es szabadkőműves páholy 1875-ben jött létre,

- de sokáig szinte alig vetette észre magát, bár tevékenysége nyílvános volt. A II. világháború után szélsőjobboldali erők támogatásával megerősödött és illegálisba vonult.
- ⁴ A szocialista párt vezetőjéről megjelent számos könyv és tanulmány közül lásd: Umberto Cicconi: Craxi. Una storia (Editore Fondazione Bettino Craxi, 2001) című monográfiáját.
- ⁵ A szélsőjobboldalról a jobbközép felé tartó (egykori neofasiszta pártról) lásd: Marcello Veneziani: La cultura della destra, Bari - Róma, 2002. Editori Laterza (2007, 2. kiadás) és a Finivel készített interjú: Un'Italia civile, Firenze, 1999. Ponte delle Grazie. Lásd még: Szabó Tibor: Szélsőjobboldali pártok Olaszországban, Politikatudományi Szemle, 2006. 1. sz. 141- 166. old.
- ⁶ Érdekes pályafutást tudhat maga mögött Bertinotti. Politikai pályafutását az Olasz Szocialista Pártban kezdte 1960-ban, majd 1972-ben átlépett a kommunista pártba. A baloldali szakszervezet a CGIL balszárnyához 1964-ben csatlakozott. 1989-ben helytelenítette a PCI név- és irányváltoztatását, de időlegesen kapcsolódott a kommunista párt utódpártjához a PDS-hez. 1993-ban belép a Rifondazione Comunista nevű pártba, amelynek 1994-től, több cikluson át főtitkára lett. 2004-től európai parlamenti képviselő, az Egységes Európai Baloldal nevű csoport vezetője. 2006-tól a Prodi-kormány idején a képviselőház elnökének választották.
- ⁷ Az olasz politikai szakszargonban ezt hívják CAF-nak, a benne részt vevő politikusok nevének összevonásából.
- ⁸ Az olasz választási rendszer európai kontextusban való elhelyezését végezte el Fábíán György és Kovács László Imre Parlamenti választások az Európai Unió országaiban (1945–2002) című könyvekben (Budapest, 2004, Osiris Kiadó)
- ⁹ Erről a merényletről és háttéréről rendkívül sok könyv és elemzés született. Ezekről számol be Polgár Demeter: „Kis Kéz” dala és a maffiacsend (Népszabadság, 2002. szeptember 30. 6. old.) című publicisztikájában.
- ¹⁰ A Lega Nord az 1970-es évek végén jelentkezett, mint olyan autonóm párt és mozgalom, amely az északi, nevezetesen a lombardiai nyelv és hagyományos kultúra védelmét tűzte ki céljául. Az 1980-as évek közepétől orientációt vált és megalkotja a „vállalkozó”, „dolgos”, „gazdag” Észak és az „élősködő”, „semmirekellő” Dél ideológiáját. Ezt egyre inkább áthatja majd az idegengyűlölet és a rasszizmus. Ezzel az elképzeléssel az 1990-es helyhatósági választásokon 18.9%-ot érnek el. Ezt a pártot, betegségéig, 1991-től Umberto Bossi vezette.
- ¹¹ A P2-es titkos, szabadkőműves szervezet létezéséről csak az 1990-es évek elején derült fény. Berlusconi ebben játszott szerepéről különböző verziók léteznek. Van, aki (például Licio Gelli, a P2 páholy nagymestere) szerint a fiatal vállalkozó pénzügyileg is támogatta a titkos társaságot, maga Berlusconi viszont azt mondja, hogy miután belépett, meg is feledkezett róla.
- ¹² A Milan labdarugó csapata azért fontos ebben a történetben, mert Olaszországban a meccsek nemcsak jelentős bevételeket könyvelhetnek el, hanem mert mindez része annak a közvéleményt erősen befolyásoló sztárkultusznak, ami a focistákat övezi.
- ¹³ A kimutatások szerint 2002-ben tíz jelentősebb perben volt eljárás ellene. A vádpontok közül néhány: politikai párt törvényellenes finanszírozása, korrupció, a gazdasági rendőrség megvesztegetése, hamis könyvelés, adócsalás, bírók megvesztegetése stb. Lásd erről: Polgár Demeter: Civilek a „tisza kezek” mellett, 2002. február 8. 2. old. Berlusconi, hogy ezeket a pereket és vádakot kikerülje, megszavaztatott számos olyan törvényt, amelynek következtében az ellene felhozott vádak elévültek.

- ¹⁴ Ahogyan Rómában mégis Francesco Rutellit választották polgármesternek, úgy Nápolyban az Alessandra Mussolinivel (a Duce unokájával) szemben induló baloldali Antonio Bassolino (PDS) lett a polgármester. Ezek mind „rossz előjelnek” számítottak Berlusconi és az olasz jobboldal számára.
- ¹⁵ Berlusconi antikommunizmusáról bőven lehet olvasni a következő tanulmányban: Pankovits József: Olaszországi választások, 2006. Miért veszített Berlusconi?, Politikatudományi Szemle, 2006. 2-3. sz. 133–153.
- ¹⁶ Sokan, például a Mani pulite milánói vizsgálóbírója, Antonio Di Pietro visszautasította, hogy Berlusconi kormányában belügyminiszter legyen. Ezzel Berlusconi elérte volna, hogy Di Pietro ne vizsgálódjon tovább korrupciós ügyekben, amelyek őt is érintették. Di Pietro ellen ezután vádemeléssel élt számos város bírósága, de minden (hamis) vád alól felmentették. 2000-ben új pártot hoz létre Italia dei Valori néven. Többször lesz miniszter Prodi kormányaiban.
- ¹⁷ A család annyira döntő jelentőségű Olaszországban, hogy az olasz politikatudományban külön kifejezés van erre: familizmus (a famiglia = család szóból). A hagyományosan gyenge olasz állammal szemben az olaszok a nagycsaládok kapcsolatrendszerében bíztak és bíznak ma is.
- ¹⁸ Berlusconi „hazugságai” között kisebbek-nagyobbak is vannak: „Párizsban tanult két évet a Sorbonne-on” és „evezős bajnokságot nyert”, vagy „csak dolgoztam, reszkiroztam, fizettem az adót, és sohasem kértem egy fillért sem az államtól”, „Craxinak semmit sem köszönhetek”, „nem akarok pártot alapítani” stb.
- ¹⁹ A transzformizmus igen gyakori jelenség az olasz politikai életben. Nem ritka, hogy a már megválasztott képviselő a parlamentben, a szenátusban, a tartományi vagy helyi politikában „átszavaz”. Ennek Olaszországban szinte semmiféle következménye sincs, ezt a politika „normális” jelenségének tartják. Ott csak a szélsőséges pártoknál működik a „pártkatona”-jelenség.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Paul Ginsborg (1998): *L'Italia del tempo presente. Famiglia, società civile, Stato 1980–1996*, Torino, Einaudi.
- Massimo L. Salvadori (2001): *Storia d'Italia e crisi di regime*, Bologna, Il Mulino.
- Piero Ignazi (2002): *Il potere dei partiti. La politica in Italia dagli anni Sessanta a oggi*, Roma-Bari, Laterza.
- Piero Ignazi (1997): *I partiti italiani*, Bologna, Il Mulino.
- Indro Montanelli – Antonio Cervi (2001): *L'Italia del Novecento*. In *Storia d'Italia*, Milánó, Fabbri Editori.
- Simona Colarizi (2000): *Storia del Novecento italiano. Cent'anni di entusiasmo, di paure, di speranze*, Milánó, Biblioteca Universale Rizzoli (BUR).
- Giorgio Galli (2004): *I partiti politici italiani (1943–2004)*, Milánó, BUR.
- Silvio Berlusconi (2000): *L'Italia che ho in mente*, Milánó, Mondadori.